पठतु संस्कृतम्

शिक्षा

व्याकरणम्
अन्वयरचना

अन्वयरचना

क्रिया

कर्ता

कर्म

करणम्

सम्प्रदानम्

अपादानम्

अधिकरणम्

अन्वयरचना

सप्त-ककारा:

किम् कुत्र कति कदा
कुतः कथम् किमर्थम्

अन्वयरचना

पुल्लिङ्ग:

कः	कौ	के
कम्	कौ	कान्
केन	काभ्याम्	कैः
कस्मै	काभ्याम्	केभ्यः
कस्मात्	काभ्याम्	केभ्यः
कस्य	कयोः	केषाम्
कस्मिन्	कयोः	केषु

स्त्रीलिङ्ग:

का	के	काः
काम्	के	काः
कया	काभ्याम्	काभिः
कस्यै	काभ्याम्	काभ्यः
कस्याः	काभ्याम्	काभ्यः
कस्याः	कयोः	कासाम्
कस्याम्	कयोः	कासु

नपुंसकलिङ्ग:

किम्	के	कानि
किम्	के	कानि

अन्वयरचना

परोपकाराय फलन्ति वृक्षाः
परोपकाराय वहन्ति नद्यः ।
परोपकाराय दुहन्ति गावः
परोपकारार्थम् इदं शरीरम् ।।

अन्वयरचना

परोपकाराय फलन्ति वृक्षाः
परोपकाराय वहन्ति नद्यः |
परोपकाराय दुहन्ति गावः
परोपकारार्थम् इदं शरीरम् ||

1. पदविभाग:
2. सन्धि:
3. सामान्यार्थ:
4. वाक्य-विश्लेषणम्
5. अन्वयरचना
6. प्रतिपदार्थ:
7. अन्वय:
8. तात्पर्यम्
9. व्याकरणांशा:

अन्वयरचना

परोपकाराय फलन्ति वृक्षाः
परोपकाराय वहन्ति नद्यः |
परोपकाराय दुहन्ति गावः
परोपकारार्थम् इदं शरीरम् ||

1. पदविभाग:

परोपकाराय, फलन्ति, वृक्षाः, परोपकाराय, वहन्ति, नद्यः, परोपकाराय, दुहन्ति, गावः, परोपकारार्थम्, इदम्, शरीरम्, (अस्ति)

अन्वयरचना

परोपकाराय फलन्ति वृक्षाः
परोपकाराय वहन्ति नद्यः |
परोपकाराय दुहन्ति गावः
परोपकारार्थम् इदं शरीरम् (अस्ति) ||

2. सन्धिः

इदम् + शरीरम् = अनुस्वार-सन्धिः

अन्वयरचना

परोपकाराय फलन्ति वृक्षाः
परोपकाराय वहन्ति नद्यः |
परोपकाराय दुहन्ति गावः
परोपकारार्थम् इदं शरीरम् (अस्ति) ||

3. सामान्यार्थः

Trees give fruits for others to eat,
Rivers flow for others to use,
Cows give milk for the sake of others,
And this body should be used to help others.

अन्वयरचना

परोपकाराय फलन्ति वृक्षाः
परोपकाराय वहन्ति नद्यः |
परोपकाराय दुहन्ति गावः
परोपकारार्थम् इदं शरीरम् (अस्ति) ||

4. वाक्य-विश्लेषणम्

क्रिया – फलन्ति, वहन्ति, दुहन्ति, (अस्ति)
प्रथमा – वृक्षाः, नद्यः, गावः, इदम्, शरीरम्
चतुर्थी - परोपकाराय
अव्ययम् – परोपकारार्थम्

अन्वयरचना

5. अन्वयरचना & 6. प्रतिपदार्थ:

क्रिया	फलन्ति	फलानि यच्छन्ति
के फलन्ति ?	वृक्षाः	तरव:
किमर्थं फलन्ति ?	परोपकाराय	अन्येषां कृते

अन्वयरचना

5. अन्वयरचना & 6. प्रतिपदार्थ:

क्रिया	वहन्ति	प्रवहन्ति
का: वहन्ति ?	नद्यः	सरित:
किमर्थं वहन्ति ?	परोपकाराय	अन्येषां कृते

अन्वयरचना

5. अन्वयरचना & 6. प्रतिपदार्थ:

क्रिया	दुहन्ति	क्षीरं ददति
का: दुहन्ति ?	गावः	धेनव:
किमर्थं दुहन्ति ?	परोपकाराय	अन्येषां कृते

अन्वयरचना

5. अन्वयरचना & 6. प्रतिपदार्थ:

क्रिया	अस्ति	वर्तते
किम् अस्ति ?	शरीरम्	देह:
कीदृशं शरीरम् ?	इदम्	एष:
किमर्थम् अस्ति ?	परोपकारार्थम्	अन्येषां कृते

अन्वयरचना

7. अन्वय:

वृक्षाः परोपकाराय फलन्ति
नद्यः परोपकाराय वहन्ति
गावः परोपकाराय दुहन्ति
इदं शरीरं परोपकारार्थम् (अस्ति) ।

अन्वयरचना

८. तात्पर्यम्

तरव: अन्येषां कृते फलानि यच्छन्ति ।
सरित: अन्येषां कृते प्रवहन्ति ।
धेनव: अन्येषां कृते क्षीरं ददति ।
एष: देह: अपि अन्येषां साहाय्यार्थम् एव (अस्ति) ।

अन्वयरचना

9. व्याकरणांशा:

परोपकाराय	अ. पु. च. एक.
फलन्ति	फल् धातु: लट्-लकार: प्र. ब.
वृक्षाः	अ. पु. प्र. ब.
वहन्ति	वह् धातु: लट्-लकार: प्र. ब.
नद्यः	ई. स्त्री. प्र. ब.
दुहन्ति	दुह् धातु: लट्-लकार: प्र. ब.
गावः	ओ. स्त्री. प्र. ब.

अन्वयरचना

9. व्याकरणांशा:

परोपकारार्थम्	अव्ययम्
इदम्	सर्वनाम म. न. इदम् शब्द: प्र. एक .
शरीरम्	अ. न. प्र. एक.
अस्ति	अस् धातु: लट्-लकार: प्र. एक.

सन्धिः

सन्धिः

अहम् + प्रातः	अहं प्रातः	अनुस्वार-सन्धिः
आसन् + आसनानि	आसन्नासनानि	ङमुडागम-सन्धिः
पतद् + पर्णम्	पतत्पर्णम्	चर्त्व-सन्धिः
जगद् + हिताय	जगद्धिताय	पूर्वसवर्ण-सन्धिः
बृहत् + टङ्कशाला	बृहट्टङ्कशाला	ष्टुत्व-सन्धिः
अभवत् + शिवम्	अभवच्छिवम्	छत्व-सन्धिः

1. विसर्ग-सन्धिः - उकारः

पूर्वपदस्य अन्तिमाक्षरम् – विसर्ग-अकारः (अः)

परपदस्य आदि-अक्षरं **अकारः (अ)** **मृदु-व्यञ्जनम्**	उ

मोक्षः + अस्ति = मोक्षोऽस्ति (गुण-सन्धिः, पूर्वरूप-सन्धिः)
धर्मः + रक्षति = धर्मो रक्षति
तृतीयः + अध्यायः = तृतीयोऽध्यायः (गुण-सन्धिः, पूर्वरूप-सन्धिः)
अवकाशः + दीयते = अवकाशो दीयते

2. विसर्ग-सन्धिः - लोपः (i)

पूर्वपदस्य अन्तिमाक्षरम् – विसर्ग-अकारः (अः)

परपदस्य आदि-अक्षरं	लोपः
स्वरः	
~~**अकारः (अ)**~~	

अर्जुनः + उवाच = अर्जुन उवाच
मुकुन्दः + एनम् = मुकुन्द एनम्

2. विसर्ग-सन्धिः - लोपः (ii)

पूर्वपदस्य अन्तिमाक्षरम् – विसर्ग-आकारः (आः)

परपदस्य आदि-अक्षरं	लोपः
स्वरः मृदु-व्यञ्जनम्	

बालाः + इच्छन्ति = बाला इच्छन्ति
भक्ताः + नमन्तु = भक्ता नमन्तु

2. विसर्ग-सन्धिः - लोपः (iii)

पूर्वपदं – सः एषः

परपदस्य आदि-अक्षरं	लोपः
~~अकारः (अ)~~	

सः + इष्टवान् = स इष्टवान्
एषः + उत्तमः = एष उत्तमः
सः + पुरुषः = स पुरुषः

3. विसर्ग-सन्धिः - रेफः

पूर्वपदस्य अन्तिमाक्षरम् – विसर्ग-स्वरः ~~(अः आः)~~

परपदस्य आदि-अक्षरं	रेफः
स्वरः मृदु-व्यञ्जनम्	

गुरुः + ब्रह्मा = गुरुर्ब्रह्मा
हरिः + गृहम् = हरिर्गृहम्

4. विसर्ग-सन्धिः - सकारः

पूर्वपदस्य अन्तिमाक्षरम् – विसर्गः

परपदस्य आदि-अक्षरं	सकारः
च छ ट ठ त थ श ष स	

स त थ – सकारः शिष्यः + ते = शिष्यस्ते

च छ श – शकारः (श्चुत्वम्) शुभ्रः + चन्द्रः = शुभ्रश्चन्द्रः

ट ठ ष – षकारः (ष्टुत्वम्) शिवः + षण्मुखम् = शिवष्षण्मुखम्

4. विसर्ग-सन्धिः - सकारः

१. **शुभ्रश्चन्द्रः** आकाशे विराजते ।

२. '**शिष्यस्ते**ऽहम्' इति अर्जुनः कृष्णम् अवदत् ।

३. रामः **कृष्णश्च** गृहं गतवन्तौ ।

४. **ततस्सर्वे** कार्यम् आरब्धवन्तः ।

५. अहं **मातुश्चरणौ** प्रणमामि ।

६. **सेवकश्छत्रं** गृहीत्वा आगतः ।

७. **शिवष्षण्मुखम्** अवदत् ।

८. **यष्टीकते** सः टीकाकारः इति उच्यते ।

९. **भगिन्यास्स्यूततः** धनं पतितम् ।

१०. ते **उच्चैश्चर्चाम्** अकुर्वन् ।

विसर्ग-सन्धिः

यः + टीकते — यष्टीकते

तुष्टः + स्थितप्रज्ञः — तुष्टस्स्थितप्रज्ञः

कः + चित् — कश्चित्

सन्तुष्टः + तस्य — सन्तुष्टस्तस्य

श्रेष्ठः + टीकाकारः — श्रेष्ठष्टीकाकारः

विसर्ग-सन्धि:

बालः + षण्मुखः	बालष्षण्मुखः
चतुरः + छात्रः	चतुरश्छात्रः
गुरोः + वचनम्	गुरोर्वचनम्
धर्मः + उक्तः	धर्म उक्तः
तरुण: + अपि	तरूणोऽपि